

Dr. Létmányi István, az üldözött

Gyógyszerészként és költőként Nagyfényen és Szarajevóban

Dr. Létmányi Istvánt addig még csak látásból ismertem, amíg 1942 júniusának elején egy napon hatalmas könyvcsomaggal be nem kopogott hozzánk, ahol azelőtt sohasem járt.

Azért az említettnél egy kicsit mégis jobban ismertem. Ennek története, hogy anyai nagybátyám, bár „nem fogta a golyó”, az első világháború egyik legnagyobb kárvallottja volt. A hároméves harctéri szolgálatból épen, egészségesen került haza, „a haja szála sem görbült meg” - csak hogy majd egy évtizeddel azután, hogy húszéves korában ráadták az osztrák-magyar hadsereg katonai mundérját. Tényleges katonai szolgálata ugyanis a háború kitörésének évében járt le, s emiatt, természetesen nem haza, hanem Galíciába, Lengyelországnak akkor a monarchiához tartozó vidékére került, egyenesen a lövészárkba. Három teljes évet töltött az orosz harctereken, majd fogságba került, Szibériába, egy gróf nagybirtokára.

A forradalom kitörésekor a gróf megszökött saját birtokáról, s a nagybácsi is elindult hazafelé. Gyalog, alkalomadtán egy-egy tehervonatra fellopva magát. Útja valamivel tovább tartott, mint Odisszeuszé. Mert a világ legnagyobb országán nem volt könnyű átjutni a forradalom viharában. Maga sem tudja, hányszor volt kénytelen hónapokra megszakítani az útját, mert folyton fogságba esett. Egyszer a fehérekhez, máskor a vörösökhöz került. Számára egyre ment. Egyik is, másik fegyvert nyomott a kezébe és rákényszerítette, hogy harcoljon velük az ellenség ellen. Választása nem volt, egyedül abban reménykedhetett, hogy egyszer majd alkalma nyílik a szökésre. S olyankor megszökött és folytatta útját. Amíg újra el nem fogták.

Amikor hazavergődött, kénytelen volt tudomásul venni, hogy 1922-öt írtak, hogy már a faluban nem volt számára lány, vagyis feleségnek való, mert azok szemében öreglegénynek számított. Így maradt agglagény élete végéig.

Bár valamikor a falu egyik legjobb képű legényének számított, zárkózott természetű volt, s nem is nagyon keresett mennyasszonyt. Ehelyett gyerekkori szenvedélyének, a sertéstartásnak, illetőleg hizlalásnak élt. Ami végül is igen hasznosnak bizonyult,

olyannyira, hogy 1942 elejére almáriumának egyik fiókja dugig megtelt ropogós pengővel. S a mi utcánkban megvett egy szép, nagy négyszobás házat, kis nyári lakkal, meg akkora udvarral, hogy tovább gyarapíthatta hízóállományát. A ház az utcára nézett, hat nagy ablakkal és tágas nappalival.

Ez megtetszett dr. Létmányi Istvánnak, mert csak egy ajtót kellett nyitni az utcára a nappaliból, s máris megvolt a tágas patikahelyiség. Kibérelte és megnyitotta a gyógyszerárát. Így negyedik szomszédok lettünk. Meg akkor is általában találkoztunk, amikor meglátogattam nagybácsimat. Minthogy én voltam a családból az egyetlen kedvence, sertései után engem szeretett legjobban, gyerekkorom óta.

Dr. Létmányival akkor barátságunk abban merült ki, hogy látogatáskor udvariasan üdvözöltem, ő ugyanúgy fogadta az üdvözlést, legfeljebb megkérdezte, hogy vagyok és mivel töltöm az időmet.

Nemsokára azonban március 15-ének az ünneplése közelebb hozott bennünket egymáshoz. Az ünnepség rendezőjének eszébe jutott, hogy én valamikor, az iskolázáró Vid-napi ünnepségeken rendszeresen szavaltam, kivételes sikerrel, s megkért, lépjek fel. Méghozzá egy Létmányi-verssel. Így kihasználjuk, hogy most már „házi költőnk is van, meg a doktor úr számára is megtiszteltetés lesz.”

Dr. Létmányinak Czakó Tibor írói néven akkoriban két könyve is megjelent. A Fekete kenyéren, meg az Imádkozik a hattyú. Az előbbi szinte teljes egészében hazafias verseket tartalmazott, beleértve a Délvidék visszacsatolásáról írt költeményt is. Ezt választottuk a szabadságharc emlékének megünneplésére.

A költészet közös szeretetének nagy szerepe volt barátságunk kialakulásában. Ez összekötő kapocs volt. Most már volt közös témánk és ez a korábbinál hosszabb és tartalmasabb beszélgetésre is alkalmat nyújtott.

Ennél is nagyobb szerepe volt barátságunkban azonban annak a könyvcsomagnak, amit dr. Létmányi a hóna alatt szorongatott, amikor bekopogott hozzánk.

Anyám, természetesen a „tisztaszobába” vezette az előkelő vendéget, az meg egyszerűen az asztalra

huppantotta a nehéz könyvcsomagot. Tizenkét könyv volt benne, a gimnázium első évének teljes tankönyvkészlete. Gondosan kicsomagolta majd felém fordult: – Most jól figyelj ide:

– Még ma leülsz és, az étkezést meg az alvást leszámítva föl sem kelsz a székedről két hétig. Mert annyi idő van, hogy megtanulj mindent, amit nem tudsz és amit ezekben a könyvekben találsz. Pontosabban 13 napod van, mert a tizennegyedik vizsgázni fogsz a szabadkai gimnáziumban. Én már bejelentettem a vizsgádat. Valamelyik könyvben megtalálod a gimnázium címét, meg hogy hol, melyik emeleten, melyik tanteremben, hány óraker kell megjelenened a vizsgán.

Bár természetesen nem tudtam hová lenni az örömtől, hisz ez továbbtanulást, új életet, új lehetőséget jelentett, amiről az elemi negyedik osztályának befejezése óta naponta álmodtam. S amit magamban számtalanszor elképzeltem. Csak egy kicsit lennének kevéssé szegények. Mindig ez lett az álmom vége. S most kiderül, hogy ez valóság.

Egy kicsit azért mégis megszeppentem. Két hét rettenetesen rövid idő ennyi könyvre. Ami nyilvánvalóan nem kerülhette el dr. Létmányi figyelmét, s ezért is, szinte katonai parancsnak hangzó utasítás után barátságosan, keményen – én legalább úgy éreztem – férfiasan kezet szorított, majd megveregette a vállamat és csak ennyit mondott. - Ne ijedj meg, nem lesz az olyan nehéz. Kalmár tanító úrtól hallottam, hogy kiválóan fog az eszed, legyűröd te ezt gond nélkül. Ezekben a könyvekben lényegében ugyanaz van, amit te az esti tanfolyamon, az ötödik és hatodik elemi tananyagaként kiválóan megtanultál. Nem maradt olyan sok pótolnivaló.

Két legjobb barátomtól, Szűcs Ferenctől és Balassa Mihálytól másnap megtudtam, hogy náluk is hajszálpontosan ugyanaz a jelenet játszódott le, ami nálunk.

Dr. Létmányi a tanítótól megtudta, hogy mi hárman kimagasló sikerrel fejeztük be az említett két osztályt, s felhívta a figyelmét, segíteni kellene ezeken a szegény sorsú gyerekeken. Ő kezébe vette az ügyet. Megszervezte indulásunkat, s anyagi támogatást szerzett hozzá. Így indult el új életútjára Nagyfényen a három jó barát.

Dr. Létmányinak igaza volt abban, hogy a vizsga nem lesz túl nehéz. Mindhárman simán letettünk mindent, kivéve a latint. Lógattuk is az orrunkat emiatt, amikor „mentorunk” apai lelkesedéssel gratulált az eredményhez.

No, de a latin! – próbáltuk kissé lehűteni a nagy megelégedést.

Csak nem gondoltátok, hogy az is sikerülhet. Én még olyasmiről nem hallottam, hogy valaki két hét alatt képes befűlni egy ilyen anyagot: hat declinációt, négy coniugatiót, a szavakat, a szöveget, amit a gimnázium megkövetel. A latin nálam be volt kalkulálva. – Így, ahogy történt. Ahhoz egy kicsivel több időtökre lesz szükség. Föl a fejfel!

Most egy kicsit lazíthattok, mert a latinra van három hónapotok. – Aztán mintha csak úgy, mellékesen tenné, még ezt mondta: - Már van is tanárotok. Már el van intézve. Tóth József tisztelendő úr ingyen vállalta, hogy órákat ad számotokra. Jelentkezettek nála és beszéljétek meg a munkarendet.

Ez volt dr. Létmányi.

Szeptemberben mindhárman könnyűszerrel letettük a latint.

Dr. Létmányi akkor került Nagyfényre, amikor ott nemcsak patikus, hanem orvos sem volt. Mert jugoszláv időben egy boszniai vagy líkai orvos vetődött oda, aki egyformán nem bírta a bunyevácokat, mint a magyarokat. Egy-két hónappal a honvédség bevonulása előtt azzal fenyegette a magyarokat, hogy ha fordulatra kerül sor, azt megelőzőleg az utolsó szálig kiirt bennünket. Majd néhány nappal utána csendben és észrevétlenül eltűnt, s évekig nem jött helyébe senki. S dr. Létmányi emberszerető, szívélyes és mindig udvarias magatartásán kívül ez is hozzájárult ahhoz, hogy a falu szinte egyik napról a másikra nem csak befogadta, hanem meg is szerette. Mert egyszerre gyógyszerész is meg orvos is volt. „Orvosi” teendői abban merültek ki, hogy vény nélkül is mindig tudta, milyen panaszra, milyen orvosság hatásos, s a szegényektől általában nem kért pénzt. Súlyosabb esetekben pedig ugyanúgy tudta, hogy Szabadkán melyik orvoshoz küldje a beteget.

Rövid idő alatt a falu legnagyobb jótevője és legnépszerűbb lakója lett. Derült égből villámcsapásként hatott a hír, amikor azt hiszem 1943 közepe táján letartóztatták. A csendőrs parancsnokának tudta és beleegyezése nélkül egy, a fasiszta eszméhez közel álló túlbuzgó alattvalója intézkedett, saját szakállára. Kihaszználva felettese pillanatnyi távollétét. Amikor visszatérve felelősségre vont az illetőt, az azt válaszolta, hogy vállig érő haja miatt azt hitte, hogy zsidó. (Miközben Létmányi valóban zsidó volt, de sohasem viselt sárga csillagot, s nem deportálták még negyvennégyben a németek sem. Feltehető, hogy ősei rég kikeresztelkedtek, s emiatt magyarnak számított.)

Már ennél fogva is érthető, hogy az őrsparancsnok megérkezése után nyomban kiengedte és elnézést kért. Ami később kiderült róla, az meg logikussá tette intézkedését. Mert a parancsnok kommunista, vagy

a párt rokonszenvezője volt, s végig kapcsolatban állt a tavankúti partizánbázis parancsnokával.

Dr. Létmányi pedig a letartóztatás után még népszerűbb lett.

Ennél fogva logikusnak tűnik az eset, amely állítólag 1945 elején történt. (Azért mondom, hogy állítólag, mert akkor már nem voltam Nagyfényen, s csak anyám elbeszéléséből értesültem róla, több mint két év múlva.) Az elmondás szerint a falu politikai vezetői nagy felhajtással bejelentették, hogy vasárnap nyilvános akasztás lesz, s felszólították a falu lakosságát, hogy minél nagyobb számban jelenjenek meg, mert az ő nevükben, vagyis a nép nevében háborús bűnöst, népelleneséget fognak akasztani, aki együttműködött a megszálló hatalommal. Neve Létmányi István.

Az elmondás szerint össze is csődült a falu népe. A felállított bitófa előtt egy idegen, feltehetően szabadkai elvtárs ismertette Létmányi bűneit. Amikor befejezte mondanivalóját, a tömeg elkezdett zúgolódni. Hazugság, rágalom, amit beszélt, jóindulatú, becsületes embert akarnak akasztani a gazemberek! Fogjuk el, s ha már itt van az akasztófa, akasszuk fel őt. S az illető, állítólag csak nehezen tudott kiszabadulni a tömegből és megszökni.

Ha a mese igaz, akkor valaki, valószínűleg a kaotikus helyzetet magánkezdeményezésként akarta a bosszúállásra kihasználni, mert az új hatóság, bírósági ítélet nélkül ártatlan magyar emberek ezreit hurcolta el és ölte meg, köztük nagyfényieket – például két sógoromat: Lengyel Istvánt, Kiss Ferencet és még tizenvalahányat – de nyilvános akasztás nem volt divatban.

Dr. Létmányit pedig valóban letartóztatták, s az említett vádakkal bíróság elé állították. A jelek szerint azonban semmit sem tudtak rábizonyítani, vagyis ártatlannak találhatták, mert mindössze 3 évi börtönbüntetésre ítélték. Mivel az ártatlanság fogalmát a népbíróság nem ismerte, vagyis ilyen ítéletet sohasem mondott ki. Mert ez azt jelentette volna, hogy a rendőrség, vagyis a nyomozóhatóság tévedett. Olyasmit viszont a szocializmus akkori szakaszában el sem lehetett képzelni.

Dr. Létmányit hatvan évvel ezelőtt láttam utoljára. Nagyjából ötven évvel ezelőtt „majdnem” összetalálkoztunk Újvidéken. Akkor már a Magyar Szó újságírója voltam. Amikor Bodrics István kollegámtól – aki Létmányi gyerekkori jó barátja volt – egy nap azt hallottam, hogy Újvidéken van. A Testvériség-Egység Könyvkiadó Vállalatnál járt egy fordítása ügyében, amit a kiadó fog nyomtatni. Jakov Ignjatović Örök vőlegényéről volt szó, amit Létmányi, illetőleg Czakó Tibor lefordított magyarra.

Üdvözölt, mint Bodrics mondta, nagyon szeretne látni, de nem találkozhatunk. Bodrics kollegának bizalmasan megmondta, attól tart, hogy a találkozás kedvezőtlenül befolyásolhatja karrieremet.

Akkor nem értettem és őszintén szólva, kissé meg is nehezteltem egykori önzetlen jótevőmre. De két-három év múlva rájöttem, talán nem is volt egészen alaptalan a túlzottnak hitt óvatosság. Mert Varga László, a Magyar Szó főszerkesztője egy napon magához hívatott mint helyettesét, és utasított, hogy menjek el Szarajevóba, vagy küldjek oda megbízható riportert. Mert le kell leplezni valami Létmányi István gyógyszerészt, aki káros politikai tevékenységet fejt ki a rezsim ellen. Magyarkodik. Maga köré gyűjtötte a Szarajevóban élő magyarokat, magyar kultúrkört hozott létre és megengedhetetlen politikai cselekményeket követ el.

Nem akartam hinni a fülemnek. Varga László, mintha csak rendőrségi dossziéból olvasta volna, szinte szó szerint azokat a vádakot hozta fel dr. Létmányi ellen, amelyekkel kb. tizenöt évvel ezelőtt terhelték, s amelyekre a bíróság akkor sem talált megfelelő bizonyítékokat. Kivéve azt, hogy hazafias verseket írt.

Az első reagálásom magamban az volt, hogy nyíltan visszautasítom a megbízatást. Elmondtam Vargának, milyen ember Létmányi, hányszor hurcolták már meg ártatlanul, s hogy életem legnagyobb jótevője, akinek szinte mindent köszönhetek, legfőképpen azt, ami vagyok és aki vagyok. Hogy a legnagyobb aljasságot követném el, ha megtenném, amivel meg akar bízni.

S egyben, természetesen bejelentem lemondásomat. Tisztában lévén azzal, hogy a visszautasítás következménye nemcsak addig terjedne ki, hanem az újságírástól is el kellene köszönöm. Mert a visszautasítás ez esetben nem fegyelmi, nem munkaköri vétségnek, hanem a párt politikájával való szembehelyezkedésnek minősülne.

Megfordult a fejemben az is, hogy ezzel még nem szakadna rám az ég. Akkor már volt tanári diplomám, s tudtam, hogy Újvidék nem bővelkedik általános iskolai magyartanárokkal. Hatala Zoltán kollegám jelenleg éppen ezt az utat járja. Még ha fele akkora fizetéssel is. Viszont tudtam azt is, hogy Varga tekintélyes és főleg befolyásos tagja a városi művelődési és oktatásügyi bizottságnak, s ez sem menne simán.

Aztán éppen dr. Létmányi szavai jutottak eszembe, melyeket akkor mondott, amikor „ifjú hévvel” valamire túlságosan hevesen reagáltam. Mármint, hogy a bölcs ember, ha csak egy módja van rá, nem dönt pillanatnyi érzelmei és felindulása alapján, hanem

minden gondjára igyekszik „aludni egyet”. Akkor már 32 éves voltam, nő, egy négyéves gyermek apja, s ilyenkor az ember megpróbálhat bölcs is lenni.

Így tettem én is, lenyeltem a gombócot, s nem szóltam Vargának semmit. Amit úgyis lehet tekinteni, hogy tudomásul vettem a parancsot, vagyis a megbízatást és intézkedni fogok.

A következő két hét izgalmas várakozásban telt el. Semmi okos nem jutott eszembe, Vargát jól ismertem, tudtam, hogy nem úszom meg, nem hagyja annyiban a dolgot. Akit mint funkcionáriust a pártvezetés azért vezényelt hozzánk, hogy „rendet csináljon”, vagyis helyre hozza a fegyelmet a túl liberális, a szabadelvűség felé eltolódott szerkesztőségünkben. S akiről már forgalomban volt az az élc, hogy ha valaki bemegy hozzá egy kis „fejmosásra”, az általában saját véleményével megy be hozzá, de Varga véleményével távozik onnan.

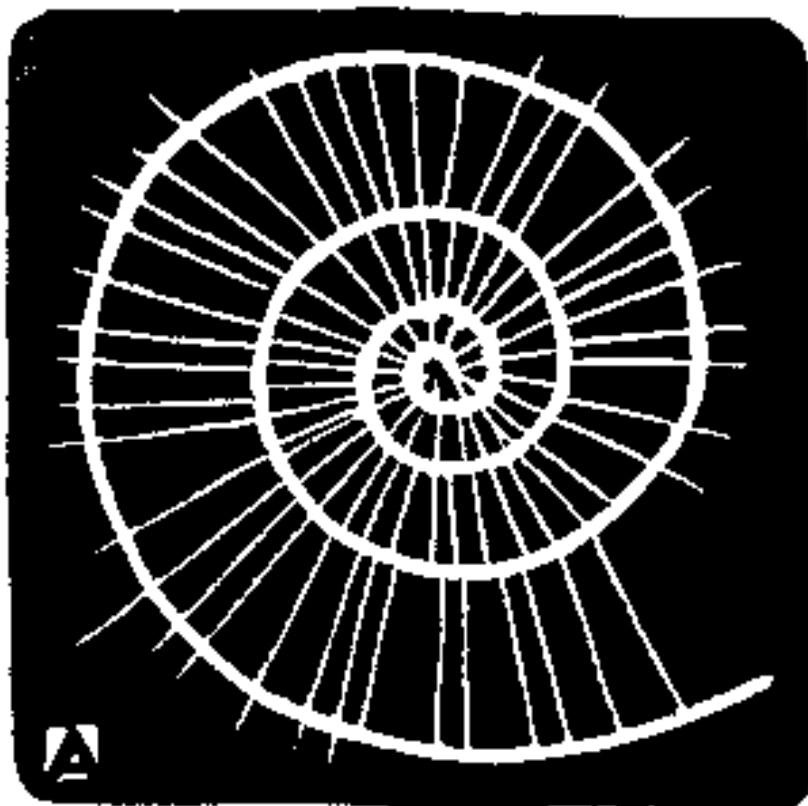
A harmadik héten csodálkoztam és gyanakodtam, lehetséges, hogy Varga mégsem olyan eltökélt Létmányi meghurcoltatásának szándékában, hogy a dolog vége mégis az lesz, úgy tesz, mintha

elfeledkezett volna beszélgetésünkről, s „futni hagy mindkettőnket”. Aztán megtudtam, hogy ég a lába alatt a talaj. A szerkesztőségi irányítási módszerével, az emberek iránti viszonyulásával való általános elégedetlenség olyan fokot ért el, hogy robbanáshoz vezetett.

A leelégedetlenebbek, leginkább megsértettek és megalázottak petíciót szerveztek és küldtek az alapítóhoz, szinte az egész szerkesztőség aláírásával, melyben követelik Varga László főszerkesztő leváltását. S csoda történt, az alapító elfogadta a követelést. Általános szerkesztőségi szavazás feltételével a kollektívára bízta, hogy leváltja-e Vargát vagy sem.

A kimenetel nem volt kétséges, Varga távozott a szerkesztőségből, s így én maradhattam.

Ilyesmi akkor Jugoszláviában sehol sem fordult elő. Azt hiszem, Varga volt a szocialista világ egyetlen főszerkesztője, akit saját szerkesztősége demokratikus úton, általános szavazással váltott le.

Fóci

István